

דתישכונ

פרשת חֲקַת, תשע"ט, מספר 1325

פרה ששתת מי חטאת - על חזרה אחת ברמב"ם ומלחמת האיל והצפיר

יהורם לשם

בטלין, אבל בזמן ששתאתן פרה בטלו שהרי אינם שמורין (הלכות פרה אדומה טו, ז).

לכאורה, שפיר פסק הרמב"ם בפירושו למשנה, לפי הכלל שהלכה כת"ק. מדוע חזר בו ביד החזקה ושינה את דעתו לפסוק כרבי יהודה? נתמקד כאן⁷ בתירוץ של רבי יוסף קארו. בפירושו ה"כסף משנה" שם, כתב:

ופסק רבינו כרבי יהודה משום דאמרינן בספרי ובפירקא בתרא דמקואות דל"ח זקנים ור"י הגלילי ור"ט כולם סוברים כרבי יהודה.

כלומר, נכון שבדרך כלל דעת ת"ק משקפת את דעתם של רוב החכמים, ויש לפסוק כמותו, אלא שבמקרה דנן התברר לרמב"ם במקור תנאי אחר, שרוב החכמים סברו דווקא כרבי יהודה במשנתנו. נעיין נא במקור זה:

פרה ששתתה מי חטאת ושחטה בתוך מעת לעת, זה היה מעשה והיה ר' יוסי הגלילי מטהר ור' עקיבא מטמא. סייע ר' טרפון את ר' יוסי הגלילי, סייע ר' שמעון בן ננס את ר' עקיבא. סלק (סתר את דבריו⁸) ר' שמעון בן ננס את טרפון, סלק ר' יוסי הגלילי את ר' שמעון בן ננס, סלק ר' עקיבא את ר' יוסי הגלילי. אחר זמן מצא לו תשובה. אמר לו (ריה"ג לר"ע) מה אני לחזור? (הרשאי אני לחזור על דעתי הקודמת אחר שנסתלקה כבר?) אמר לא לכל אדם אלא לך שאתה יוסי הגלילי. (ענה לו ריה"ג לר"ע) אומר לך הרי הוא אומר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת היא, כשהם שמורים מי נדה ולא ששתתן פרה. זו היה מעשה ונמנו שנים ושלושים זקנים בלוד¹⁰ וטהרוהו (תוספתא מקוואות, פ"ח ו').

מי חטאת¹, שאופן הכנתם מתואר בפרשתנו, הם אב מאבות הטומאה, המטמאים את הנוגע בהם.² מסכת פרה מוסיפה פרטים רבים של דיני מי החטאת, שלא פורטו בתורה. כרקע לדברי המשנה שבהם נעסוק, נציין שלפיה יש קיבה מורכבת בעלת ארבעה מדורים,³ שנפחם הכולל בפרה בוגרת ממוצעת הינו כ-60 ליטרים.⁴ מוותיקי הרפתנים שבגליל-התחתון למדתי, שפרה צמאה מסוגלת לגמוע כ-50 ליטרים של מים בבת אחת, ומעל ל-200 ליטרים במהלך יום חם.

המשנה אומרת: "פרה ששתת מי חטאת בשרה טמא מעת לעת. רבי יהודה אומר בטלו במעיה" (פרה ט, ה).

משנתנו דנה בפרה שחוטה, שכן פרה חיה ששתתה מי חטאת טהורה היא: "שכל זמן שהיא חיה אינה מקבלת טומאה, שאין חי נטמא אלא אדם בלבד".⁵ תנא קמא ורבי יהודה נחלקו בשאלה מה דינו של בשר הפרה הזו ביממה הראשונה לאחר השחיטה (שעתה הוא יכול להיטמא כשאר אוכלין). האם מי החטאת שטרם נתעכלו מטמאים אותה כעת, או אולי נאמר שמים אלו בטלו בגופה כאשר שתתה אותם, ומשום כך בשרה טהור?

כידוע, הרמב"ם כלל בפירושו למשנה פסיקות רבות.⁶ דוגמה לכך מצויה בפירושו למשנתנו, ששם פסק: "ואין הלכה כר' יהודה". כלומר, מי החטאת לא בטלו במעיה, אלא עדיין הם קיימים, ומשום כך הם מטמאים את בשרה, כדעתו של ת"ק.

והנה בספרו ההלכתי "היד החזקה", פסק הרמב"ם להיפך; כרבי יהודה, שבשרה טהור:

פרה ששתת מי חטאת אף ע"פ שנשחטה בתוך כ"ד שעות בשרה טהור שנאמר למשמרת למי נדה, בזמן שהן שמורין אינן

* ד"ר יהורם לשם, מכון מיג"ל והמכללה האקדמית תל-חי.

¹ "מי נידה" בלשון פרשתנו.

² רמב"ם (הלכות פרה אדומה ה, א-ד; טו, א-ב).

³ כרס, קיבת כוסות, קיבת עלים וקיבה אמיתית.

⁴ Dyce, Sack, and Wensing's Textbook of Veterinary Anatomy (Elsevier, 5th edition, 2018). תודתי לעמיתי הווטרינר פרופ' ערן דביר, שהפנה אותי למקור זה.

⁵ תוספתא חזון יחזקאל, מקוואות, פ"ח, ו, באורים, ירושלים תשס"ו.

⁶ להרחבה ראו אצל י' סיני, 'הרמב"ם כפוסק בפירוש המשנה', בתוך: "פירוש המשנה לרמב"ם", מברכת משה, מעלה אדומים 2011.

⁷ להרחבה ראו בפירושו של הרב יוסף קאפח ז"ל ליד החזקה' על אתר.

⁸ חזון יחזקאל, שם.

⁹ חזון יחזקאל, שם.

¹⁰ בספרו "לוד וחכמיה בימי המשנה והתלמוד" (ירושלים תשנ"ז, עמ' 55 הערה 206), כתב ב"צ רוזנפלד: "במקבילה, ספרי במדבר קמד ... הגרסה היא יבנה, במקום לוד. ואולם עדיפה גרסת התוספתא, שהרי רוב החכמים הנזכרים היו מלוד או שפעלו בה. ויחד עם זאת, לא נזכר רבן גמליאל, או חכם אחר שניתן לזהותו כאיש יבנה. ואכן החכמים הנזכרים פעלו בשלהי התקופה, קרוב למרד בר-כוכבא, ואז כבר לא היה המרכז ביבנה, אלא בלוד. כן סביר להניח שעקב

תיאורה המוחשי כל כך של התוספתא הוביל את הרב יחזקאל אברמסקי¹² לתובנה פסיכולוגית עמוקה, שנראית רלוונטית מאוד גם לימינו:

בספירת דברים אשר בכתובים האלה מספר רבי טרפון בשבחם של רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי, עד כמה הכתה תורתם שורש בתחושתם הגופנית וההלכות אשר העלו בעמלם בתורה לילות כימים וככלות הנפש, נעשו כעצם מעצמותיהם וכבשר מבשרם. ובבוא מי שהוא ופוגע בסברתו של אחד מהם וסותר את דבריו, הוא חש כאילו הוכה מכה רבה של נגיחה בקרן בכל גופו. וכן אנו מוצאים מקרא שכתוב, שכל מי שפוגע בחרוף ובגדוף בדבר רוחני הממלא כל עולמו של חברו, הרי הוא כאילו עשה מעשה רצח בעצם מהותו החמרי. "כרצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה א-להיך" (חזון יחזקאל, שם, חדושים).

בכיוון אחר, ציורי יותר, הלך הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן ז"ל, שבדמיונו הציגה התוספתא את הסצנה הבאה:¹³

והנה פעם אחת... הרצה הרב שיעור בסוגיא עמוקה שתלמידי הישיבה כבר עסקו בה ימים ולילות. תוך כדי השיעור התקיף אותו אחד הבחורים בקושיה חזקה. הרב השיב, אך הבחור לא שקט, והצטרפו אליו אחרים, והרב נלחם מלחמתה של תורה אבל הוא במיצר... לפתע התייצב הרב שך... והחל להחזיר תשובות לשואלים... הצעירים מקשים בקול ובלהט, הרב מפוניבז' משיב, הם מתקיפים חזרה והרב שך נחלץ לעזרתו, והכל רותח ושמח... אבל לאחר דיבורו של הרב שך, הכל מתיישב, וראש הישיבה ממשיך בשיעורו, ואור של תורה ושבת בבית המדרש... נזכרתי באותו תיאור כאשר לימים למדתי את הסיפור המופלא בתוספתא... איזה תיאור נפלא של גדולי התנאים המתנצחים בהלכה: ובדמיוני עלתה תמונתם של הרב מפוניבז' והרב שך זכרונם לברכה באותה שבת אחר הצהריים. מכאן ראש הישיבה ומנגד – תלמידיו, ולפתע "ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו"... זה הרב שך.

ראינו אפוא, כי בדרך משושן הבירה ללוד ולישיבת פוניבז', מלחמתם של האיל והצפיר פשטה צורה ולבשה צורה, וקיבלה משמעויות שונות.¹⁴

הנה כי כן, דעתו של ת"ק במשנתנו, וכך סברו גם רבי עקיבא ורבי שמעון בן ננס, שנראה היה כי גברה ידה בדיון, נדחתה לבסוף לאחר ראייה מוחצת של רבי יוסי הגלילי. וכן, שלושים ושנים זקנים¹¹ שבלוד סמכו את ידיהם על שיטת המטהרים: רבי יוסי הגלילי, רבי טרפון ורבי יהודה של משנתנו, שמסתבר עתה שהלכה כמותו.

המשכה של התוספתא מרתק: הוויכוח העז שהתנהל בין החכמים מתואר כקרב בין החיות המופלאות מחזונו של דניאל, המשמש כמטאפורה להתנגשות בין אימפריות. ניזכר בפסוקי דניאל (ח-ב:ז) לפני שנמשיך בתוספתא:

וְאֲנִי בְּשׁוֹשׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וְאֶרְאֶה בְּחִזּוֹן וְאֲנִי הֵייתִי עַל אוֹבֵל אוֹלִי. וְאֲשָׂא עֵינַי וְאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֵיל אֶחָד עֹמֵד לְפָנַי הָאֵבֶל וְלוֹ קַרְנִים וְהַקְרָנִים גְּבוּהוֹת וְהָאֶחָת גְּבוּהָ מִן הַשְּׁנִית וְהַגְּבוּהָ עֲלֶיהָ בְּאַחֲרָנָה. רְאִיתִי אֶת הָאֵיל מְנַגַּח יְמָה וְצָפוֹנָה וְנִגְבָּה וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעֲמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מְצִיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כְּרָצוֹנוֹ וְהִגְדִיל. וְאֲנִי הֵייתִי מִבֵּין וְהִנֵּה צָפִיר הָעֵזִים בָּא מִן הַמַּעֲרָב עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בְּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קָרַן חֲזוֹת בֵּין עֵינָיו. וַיָּבֵא עַד הָאֵיל בְּעַל הַקְרָנִים אֲשֶׁר רְאִיתִי עֹמֵד לְפָנַי הָאֵבֶל וַיִּרֶץ אֵלָיו בְּחֶמֶת כַּחוֹ. וַיִּרְאִיתִיו מְגִיעַ אֶצֶל הָאֵיל וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו וַיִּךְ אֶת הָאֵיל וַיִּשְׁבֵּר אֶת שְׁתֵּי קַרְנָיו וְלֹא הָיָה כֹחַ בְּאֵיל לְעֹמֵד לְפָנָיו וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּרְמָסֵהוּ וְלֹא הָיָה מְצִיל לְאֵיל מִיָּדוֹ. (בהמשך המלאך מבאר לדניאל כי: האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. והצפיר השעיר מלך יון... (שם: כא-כב).

התוספתא ממשיכה:

באותה שעה קרא ר' טרפון המקרא הזה "ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה, וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל" – (זה) ר' עקיבא, "ואני ראיתי והנה צפיר עזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזית בין עיניו" – זה יוסי הגלילי ותשובתו. "ויבא עד האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עומד לפני האביל וירץ אליו בחמת כחו וראיתיו מגיע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר את שתי קרניו" – זה עקיבא ושמעון בן ננס. "ולא היה כח באיל לעמוד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו" – זה יוסי הגלילי. "ולא היה מציל לאיל מידו" אלו שלושים ושנים זקנים שנמנו בלוד וטהרוהו.

¹² (1886 – 1976, ליטא – לונדון – בני ברק). חניך ישיבות ליטא (טלז, מיר וסלבודקה), חבר מועצת גדולי התורה של אגו"י, מראשי ישיבת סלבודקה, חתן פרס ישראל לספרות תורנית לשנת תשט"ז.

¹³ "זקן ויושב בישיבה – לדמותו של הרב אליעזר מנחם שך זצ"ל" (הצפה, א' בכסלו, תשס"ב).

¹⁴ לפירושו הקבלי של האר"י, שלא יוכל להיסקר כאן, ראו ב"חסדי דוד" (לתוספתא על אתר) לרבי דוד פארדו (איטליה, המאה ה-18).

תדמיתה של יבנה בתודעת הדורות החליפו המעתיקים את הגרסה מלוד ליבנה, ולא להפך.

¹¹ עוד על זקני לוד ראו בספרו של רוזנפלד (שם, "הזקנים", עמ' 55-57).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף